

USLUB VA UNING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI O'RNI

Jurayev Umid Raximjonovich,
"Time 180" NTM o'qituvchisi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 6-oktabr 2025-yil Tasdiqlandi: 8-oktabr 2025-yil Jurnal soni: 16 Maqola raqami: 9 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v16i.1245 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS uslub, til, mahorat, biografiya, dunyoqarash, tasnif, davr, badiiyat.	Ushbu maqolada uslub tushunchasining mazmun-mohiyati, uning shakllanish jarayoni va adabiyotshunoslikdagi o'rni keng tahlil qilinadi. Uslub badiiy asarning estetik qiymatini belgilovchi, muallifning dunyoqarashi, tafakkuri hamda individual mahoratini namoyon etuvchi eng muhim badiiy omil sifatida talqin etiladi. Muallif adabiy asar yaratilishida uslubning muhim estetik hamda individual belgi sifatidagi funksiyasini yoritadi. Maqolada adabiyotshunos olimlar –V. Vinogradov, I. Galperin, N. Mallayev, A. Rasulov kabi tadqiqotchilarning uslub haqidagi ilmiy qarashlari solishtirma tahlil asosida o'rganilgan. Shuningdek, yozuvchi uslubining shakllanishida til vositalarining o'rni, ularning ma'no va ifoda imkoniyatlari tahlil etilib, uslubning milliy adabiy jarayondagi ahamiyati yoritilgan. Muallif uslubni faqat til hodisasi emas, balki badiiy tafakkur mahsuli sifatida baholab, uning adabiyotshunoslikdagi o'rganilish masalalariga yangicha yondashuv taklif etadi. Adabiyotshunos uslubining shakllanishida muhim bo'lgan olim, tili, mahorat, tajriba, davr, iste'dod singari elementlarning ahamiyati xususida so'z boradi. Maqolada badiiy matnning uslubiy xususiyatlarini aniqlash, ularni tahlil qilish metodlari ham ilmiy asosda yoritilgan.

Kirish. Adabiyotshunoslik fanining eng muhim kategoriyalaridan biri – uslub tushunchasidir. Uslub nafaqat badiiy asarning estetik mohiyatini belgilovchi, balki muallifning individual tafakkuri, dunyoqarashi va ijodiy mahoratini namoyon etuvchi asosiy omil sifatida e'tirof etiladi. Har bir ijodkorning ijodiy individualligi, asarlarining badiiy jozibasi, til va ifoda uslubi orqali aniqlanadi. Shu bois, uslub masalasi adabiyotshunoslikda ham nazariy, ham amaliy jihatdan alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, uni tadqiq etish fan uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Uslub hamda ijodiy metod masalasi adabiyotshunoslik sohasining murakkab nazariy muammolaridan biridir. Adabiy atama sifatida ijodiy metod yozuvchilarning hayotdagi voqealarni tanlash va ularni baholash, ijodkorning mavjud voqelikka ijodiy munosabatining umumiy tamoyillari ma'nolarini anglatadi.

Uslub hamda ijodiy metod masalasi adabiyotshunoslik sohasining murakkab nazariy muammolaridan biridir. Adabiy atama sifatida ijodiy metod yozuvchilarning hayotdagi voqealarni tanlash va ularni baholash, ijodkorning mavjud voqelikka ijodiy munosabatining umumiy tamoyillari ma'nolarini anglatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Mashhur fransuz adabiyotshunos olimi J.Leklerk de Byuffon ta'kidlashiga ko'ra "Uslub – bu shaxs"². Shunga o'xshash ta'rifni adabiyotshunos N.Hartmannning "Estetika" kitobida ham ko'rish mumkin. Unga ko'ra "Har qanday badiiy asarda adabiyotshunos, avvalo, o'zini tasvirlaydi. Badiiy adabiyot nazariyasi uchun uslub butunlay individual tizimdir"³. Buyuk rus yozuvchisi Lev Tolstoy Gi De Mopassanning asarlariga yozgan so'z boshida "Yangi avtorning badiiy asarini ko'rganda yoki o'qiganda bizning ko'nglimizda paydo bo'ladigan asosiy savol hamisha shunday: "Qani, sen qanaqa odamsan? Men bilgan odamlardan qanday farqing bor? Hayotimiz... to'g'risida menga nima yangi gap ayta olasan?" degan fikrlari orqali uslub tushunchasiga o'ziga xos ta'rifni beradi⁴.

V.G.Belinskiy esa uslubni "Yozuvchining mazmun bilan shaklga quyma bir holat bag'ishlay olish qobiliyatini va shu bilan birga hamma-hamma narsaga o'z shaxsi, o'z ruhini takrorlanmas, original muhrini tushirib o'ta olish xususiyati"⁵ degan edi.

Yan Parandovskiy o'zining "So'z kimyosi" asarida "yaxshi yozuvchining asaridan bir sahifa o'qigandayoq, ba'zida esa hatto birgina jumlasidanoq boshqalardan osongina ajratib olish mumkin.

Qadimgi mualliflarning asarlaridan ushoq terib yuradigan filologlar o'zlarini shu ishga bag'ishlagan. Misol uchun, qandaydir tanqidchi yoki publitsistik maqolalardan birida Jeromskiydan keltirilgan kichik bir iqtibos ta'bir joiz bo'lsa matoga tushgan to'q qizil yamoq singari yarq etib ko'rinib turibdi"⁶ deb aytadi.

Aslida, "uslub" tushunchasining bugungi kunda adabiyotshunoslikda ishlatiladigan ma'nosi qadimgi Yunoniston va Rimga borib taqaladi. Antik davrda yozish uchun mo'ljallangan metal qalam – stil deb yuritilgan. Ma'lumki, tabiatdagi hodisalar, jismlar, narsa – predmetlarning barchasi deduktiv-induktiv munosabatda bo'ladi. Sodda qilib aytganda, butun-qism munosabatiga asoslanadi. Misol tariqasida fizikadagi molekulalar o'z navbatida praton va neytron deb nomlangan atomlardan tuzilgan. Tabiatdagi ushbu qonuniyatni nazarda tutib qarasa, munaqqid uslubini ham shu ma'noda tushunish mumkin. Turli xil gullar to'planganidan so'ng guldasta hosil bo'lgani singari munaqqid qo'llagan kichik ifoda va tasvir vositalari orqali uning uslubi tashkil topadi. Shu sababdan ham munaqqid-adabiyotshunosning ichki olami, dunyoqarashi, ruhiy dunyosi, badiiy-estetik ideali, pozitsiyasi va g'oyasi uning fikrlash tarzida, badiiy matnga qay yo'sin yondashishida, badiiy asarga munosabatida namoyon bo'ladi desak, adashmaymiz.

Muhokama. M.Verli uslub masalasini tekshirar ekan, uslubni kengaytirilgan shaklda tadqiq etishni taklif qiladi. Uslub tushunchasini keng ma'noda tadqiq etish G'arbiy Yevropa va Amerika adabiy tanqidida boshlab berilgan bo'lib, M.Verli uslub tushunchasini til bilan bir qatorda badiiy adabiyotning tarkibiy qismlari: tasvirlar, kompozitsiya, ritm singari elementlarni tahlil qilgandagina oydinlashishini aytadi⁷. Bundan ko'rinadiki, maqsad, mavzu, til, kompozitsiya, ilmiy-badiiy tafakkur, hayotiy to'plangan tajriba va tadqiq uchun olingan asar hamda davr ta'siri kabi masalalarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasida tanqidchi uslubi namoyon bo'ladi. Bundan xulosa qilish mumkinki, uslub keng ma'nodagi problematik tushuncha bo'lib, munaqqid va adabiyotshunos ijodidagi adabiy, adabiy-ilmiy va nazariy qarashlar birligi, uning pozitsiyasini ifodalab beruvchi falsafiy-estetik kategoriyadir.

Buyuk fransuz yozuvchisi Alber Kamyu uslubni "San'atkor voqelikdan tanlab olgan unsurlarni badiiy til yordamida xayoloti bilan uyg'unlashtiruvchi va u yaratgan badiiy dunyoning tugal bo'lishini ta'minlovchi vosita"⁸ deb ataydi.

Rus olimi N.Sokolov uslubni biror bir fanning monopoliyasi doirasida bo'lmagan ilmiy atamalardan biri sifatida talqin qiladi. Bu tushuncha haqli ravishda kamida to'rt soha tomonidan qo'llaniladi: tilshunoslik, adabiyotshunoslik, san'at tarixi va estetika. Tabiiyki, bu fanlarning har birida uslub tushunchasi fan predmetiga

¹ Арасту. Поэтика. Ахлоки кабир. Риторика. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2011. – Б.20.

² Жорж Луи Леклерк де Бюффон. Франция академиясига кириш нутқи. <http://www.infofolioliib.info/philos/buffon/buffon>.

³ Н.Гартман. Эстетика, М., Изд-во иностранной литературы, 1958. С.167.

⁴ Кодилов П. "Халқ тили ва реалистик проза". – Тошкент, 1973. – Б.142.

⁵ O'sha manba.–B.344.

⁶ Ян Парандовский. Сўз кимёси - Тошкент: Янги аср авлоди, 2022. — Б.329.

⁷ М. Верли. Общее литературоведение, М., Изд-во иностранной литературы, 1957. – С.85.

⁸ Boltaboyev H. Nasr va uslub. – Toshkent: Fan, 1992. – B.59.

qarab alohida ma’no kasb etadi⁹. Shu jihatdan olib qaraganda akademik V.V.Vinogradov san’atshunoslik, adabiyotshunoslik va tilshunoslik sohalarida uslub atamasidan ko’ra noaniqroq va ziddiyatli tushunchani topish qiyin deb ta’kidlaydi¹⁰.

Bir-biri bilan uzviy bog’liq holatda bo’lgan metod hamda uslub tushunchalari aynan olinganda bir xil narsa emas. Taniqli rus adabiyotshunosi L.Timofeyevning fikriga ko’ra: “Metodda yozuvchini o’ziga yaqin boshqa yozuvchilar bilan bog’laydigan umumiy jihatlar ko’zga tashlanadi, uslubda esa ularni bir-biridan ajratib turadigan tomonlar: uning shaxsiy tajribasi, iste’dodi, nutq ohangi va boshqalar namoyon bo’ladi”¹¹. Metodning umumiylik, uslubning xususiylikka tayanishidan kelib chiqilsa, metod – yozuvchi yoki shoir asarlarida kuzatiladigan eng umumiy xususiyatlar bo’lsa, uslub ijodkor faoliyatidagi o’ziga xoslikdir.

O’zbek adabiyotshunosligida uslub haqidagi ilk nazariy qarashlar professor Abdurauf Fitratning “Adabiyot qoidalari” kitobida mavjud. Fitrat uslub yuzasidan asosli va nazariy fikrlarni bayon qiladi. Fitratning mazkur masala yuzasidan fikrlari aniq va ravon ekanligi bilan ham ahamiyatlidir. Jumladan, kitobda uslub haqida shunday deyiladi: “Uslubning adabiyotdagi o’rni juda katta, juda muhimdir. Bir asardagi fikrlar, ma’lumotlarning eski, boshqa shoirilar tomonidan aytilgan bo’lishi mumkindir, ularning bizga sezdirmasdan, bildirmasdan ifoda qilib, uni bizga o’quta olgan kuch uslubdir”¹². Fitratning fikricha, aynan bir xil bo’lgan ikki ijodkorni topib bo’lmaydi. Chunki har bir insonning o’z hayotiy tajribalari, o’zining dunyosi, hayotga nisbatan shaxsiy munosabati, o’z ichki prinsplari, didi, tushunchalari, tasavvuri va albatta, chiqargan xulosasi bo’ladi. Mana shu turli tushunchalar orqali bir voqeani turli mazmunda yoki shaklda tasvirlanishi aynan uslub bilan bog’liqdir. Chunki uslub xuddi inson organizmini – uning tanasi va tana a’zolarini bir-biriga biriktiruvchi to’qimalarga o’xshaydi.

Abdurahmon Sa’diy uslubni “shoir miyasining ko’lankasi”¹³ deb ataydi.

Uslubni g’oyaviy-estetik xususiyatlarning umumlashmasi deb atash mumkin. U muallifning fikrni bayon qilish tarzi, voqealar tizimini tasvirlash usuli demakdir.

O’zbek adabiyotshunosligida uslub masalasini eng samarali o’rgangan olimlardan biri Abduqodir Hayitmetovdir. Olimning “Navoiyning ijodiy metodi masalalari”, “Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan” singari tadqiqotlari orqali mumtoz adabiyotda uslub masalasi anchagina katta ko’lamda o’rganildi. Abduqodir Hayitmetov “Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan” kitobida uslub masalasiga to’xtalib, “Uslub ijodiy metodning konkret va xilma-xil ko’rinishi bo’lib, davr va hayot xarakteri bilan yaqindan bog’lanadi, uning xususiyatlarini yozuvchining shaxsiy temperamenti, hayot tajribasi, milliy xususiyatlari, biror adabiy yo’nalishga xos tamoyili va hokazolar orqali aks ettiradi”¹⁴ degan fikrni beradi.

Olim uslub atamasini ikki ma’noda qo’llaydi: birinchisi individual uslub, ikkinchisi – uslubiy oqim. Uning “Ulug’ shoir poetik uslubiga doir”, “O’zbek adabiyotida xalqchilik va xalqchil uslub haqida”, “Alisher Navoiyning badiiy poetik uslubiy yuzasidan mulohazalar”, “Turkiston va Xuroson uslublari”, “Sehrli nazm”, “O’zbek adabiyotida xalqchilik tendensiyasi” singari qator maqolalarida uslub masalasi yuzasidan qimmatli fikrlar bildirilgan. Abduqodir Hayitmetov “Ulug’ shoir poetik uslubiga doir” maqolasida “uslub” tushunchasini “bayon uslub” va “pafos” ma’nosida qo’llaydi¹⁵.

H.Homidiy, S.Ibrohimov hamda Sh.Abdullayeva hammualifligida nashr qilingan “Adabiyotshunoslik terminlari lug’ati”da uslubni yuqorida ta’kidlaganimizdek, tor va keng ma’nolari farqlab tushuntiriladi hamda unga quyidagicha ta’rif beriladi: “Tilning alohida ma’no anglatish va ifodalash maqsadlariga xizmat qiluvchi fonetik, leksik, sintaktik vositalari uslub deyiladi”¹⁶. Keng ma’noda ijodkorning faoliyatidagi g’oyaviy-poetik xususiyatlarining birligi deb olinsa, tor ma’noda ifoda qilish tarzi, usuli, bayon degan mulohaza keltiriladi.

Natijalar. Uslub “poetikaning muhim kategoriyalaridan biri; badiiy asarning u yoki bu tarzidagi shakliyl qurilishini belgilovchi umumiy prinsipi. U antropologik, ya’ni ijodkor shaxsi bilan bog’liq kategoriya sanalib, uning ijodiy individualligini belgilaydi”¹⁷. O’zbek tilining izohli lug’atida “Yozuvchining biror asar yoki adabiyot janrining til vositalaridan foydalanishidagi o’ziga xos yo’li, usuli. Ijodkorning o’ziga xos tili, xarakter yaratish va badiiy quvvati. Har bir chinakam ijodkor o’z uslubiga ega bo’ladi. Uslub ijodkorning o’zligini, mustaqilligini belgilaydi. Uslubning shakllanish jarayoni juda murakkabdir. Adabiyot tarixini bilmasdan turib, yozuvchi uslubini aniqlash juda qiyin”¹⁸, deya ta’riflanadi. Shu bilan birgalikda, N.Hotamov hamda B.Sarimsoqov tomonidan tayyorlangan “Adabiyotshunoslik terminlarining izohli lug’ati”da uslubga “adib ijodi uchun xarakterli sanalgan tasvir va ifoda yo’li, mafkura va g’oyalar birligi, dunyoqarashlarning umumiyliigi, uning ifodalash usuli”¹⁹ deya ta’rif beriladi. Bugungi kun adabiyotshunosligida uslub termini ikki xil ma’noni – biror-bir ijodkorning hamda ijodkorlar guruhining badiiy tasvir va ifodalash usulini anglatadi.

Bugungi kundagi adabiyotshunoslik bo’yicha qo’llanmalarda, shu jumladan, 2010-yilda Dilmurod Quronov boshchiligidagi mualliflar guruhi tomonidan yaratilgan “Adabiyotshunoslik lug’ati”da “Uslub antropologik, ya’ni ijodkor shaxsi bilan bog’liq kategoriya sanalib, uning ijodiy individualligini belgilaydi”²⁰, – degan ta’rif mavjud.

Adabiyotshunoslikdagi “uslub” tushunchasi keng hamda tor ma’nolarda ishlatiladi: adabiyot taraqqiyotining ma’lum bir paytiga xos bo’lgan muhim jihatlar (davrlar uslub), har xil badiiy metod va yo’nalishlar, adabiy oqimlar (klassitsizm, futurizm, sentimentalizm, postmodernizm, romantizm va boshqalar), bir yozuvchi ijodining o’ziga xos xususiyatlari (Cho’lpon, Abdulla Qahhor, Shavkat Rahmon uslub), va nihoyat alohida olingan bir asarning o’ziga xos bo’lgan jihatlari bilan bog’liq holatda qo’llaniladi.

Uslub – ijodkorni boshqa ijodkorlardan farqlaydi. Uning ijodini boshqa ijodkor ijodidan ajratib turadigan qator xususiyatlar yig’indisi tarzida namoyon bo’ladi, ijodkor shaxsiyatini o’zida aks ettiruvchi bir-qator g’oyaviy-estetik xususiyatlarni umumlashtiradi.

Shuni unutmaslik kerakki, olim yoki ijodkor uslubini bir qarashda ilg’ash uchun uning deyarli barcha asarlari bilan tanishish lozim bo’ladi.

Jahon adabiyotshunosligida tanqidchi uslub va individualligi masalasi B.Bursov, V.Baranov, V.Yurovsev, V.Eydinova, A.Bocharov, R.Bart, B.Yegorev, V.Yegorov²¹ singari adabiyotshunos olimlarning tadqiqotlarida tadqiq etilgan. O’zbek adabiyotshunosligida badiiy uslub, uslub hamda uning badiiy asarda ifodalanishini o’rganishga bag’ishlangan Fitrat, Izzat Sulton, Abduqodir Rasulov, Ozod Sharafiddinov, B.Nazarov, S.Mamajonov, Umarali Normatov, Ibrohim G’afurov, N.Rahimjonov, Hamidulla Boltaboyev, Yo’ldosh Solijonov, A.Sharopov, Ulug’bek Hamdamov, Akbarali Sabirdinov, Marhabo Qo’chqorova, Ergash Ochilov, M.Yo’ldosheva, N.Mirzayeva, Zarif Quvonov, D.Xoldorov, N.Qodirova, O.Qurbonova, R.Qodirova, M.Ataniyazova va boshqa olimlarning ilmiy tadqiqotlari ahamiyatlidir.²²

⁹ Соколов А.Н. Теория стиля. – Москва: Искусство, 1968. – С.4.

¹⁰ Виноградов В. Проблема авторства и теория стилей М., Гослитиздат, 1961. – С.7.

¹¹ Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. – М.: Просвещение, 1971. – С.411.

¹² Фитрат А. Адабиёт қондалари: Адабиёт муаллимлари ҳам адабиёт хаваслилари учун / Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Болтабоев Ҳ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – Б.10.

¹³ Болтабоев Ҳ. Шарқ мумтоз поэтикаси // Тил ва услуб масалалари. –Тошкент, 2008. – Б.346.

¹⁴ Хайитметов А. Шарқ адабиётининг ижодий методи тарихидан. Монография. – Тошкент.: Фан, 1970. – Б.331.

¹⁵ Хайитметов А. Мерос ва илос. Адабий-танқидий мақолалар. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985. – Б.207.

¹⁶ Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш – Тошкент, 2008. – Б.321.

¹⁷ Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. –Тошкент: Академнашр, 2010. –Б.339.

¹⁸Ўзбек тилининг изоҳли лугати.Икки томлик.Иккинчи том. –Москва: Рус тили, 1981. – Б.281.

¹⁹ Хотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли лугати. –Тошкент:Ўқитувчи, 1970. –Б.296.

²⁰ Бурсов Б. Мастерство Чернышевского критика. – Ленинград, Советский писатель, 1956;

Баранов В. И., Барт Р. Критика и истина // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – Москва, Прогресс, 1989; Боcharов А. Г., Суrowцев Ю. И. Литературно-художественная критика / В. И. Баранов, А. Г. Боcharов и др. – Москва, Высшая школа, 1982; Эйдинова В.

Стиль художника: Концепции стиля в литературной критике 20-х гг. – Москва, Художественная литература, 1991; Егоров Б.Ф. О мастерстве литературной критики: Жанры, Композиция.Стиль. – Москва, 2019; Бреева Т.Н. Литературно-критическая деятельность М.А. Володина: Автореф. дисс....канд.филол.наук. –Казань, 1996. Л. бен Хун. Проблема художественного образа в литературной критике В.Г.Белинского: Автореф. дисс....канд. филол.наук. – Москва, 1999; Бреева Т.Н. Литературно-критическая деятельность М.А. Володина: Автореф. дисс....канд.филол.наук. –Казань, 1996.

²² Фитрат. Адабиёт қондалари. Адабиёт муаллимлари ҳам хаваслилари учун қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 995; Иzzат Султон. Адабиёт назарияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1980; Шарафиддинов О. Биринчи мўъжиза. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1979; Мамажонов С. Услуб жоллари. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 1972; Норматов Ғ. Тафаккур ёғдуси. – Тошкент, 2005; Ғафуров И. Дил эркилиги. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 1988; Раҳимжонов Н. Асқад Мухтор поэтикаси. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 2003; Болтабоев Ҳ. Наср ва услуб. – Тошкент: Фан, 1992; Солижонов Й. Нутқ ва услуб. – Тошкент: Фан, 2002; Шаропов А. Оламлар ичра оламлар. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 1978; Хамдамов У. 30-йиллар шеърятда “соф лирика” муаммоси: Филол. фанлари номзоди ... дисс. – Тошкент, 1999; Ёйўлдосева М. Ҳозирги ўзбек модерн шеърятда: Филол. фанлари номзоди ... дисс. автореф. – Тошкент, 2004; Сабирдинов А. Ойбекнинг поэтик маҳорати: Филол. фанлари доктори ... дисс. автореф. – Тошкен, 2007; Мирзаева Н. XX аср шеърятда метафорик образ муаммоси (Ғарсиа Лорка ва Шавкат Раҳмон шеърятда мисолида). Филол. фанлари номзоди ... дисс. – Тошкент, 2006; Холдоров Д. Ижод моҳияти – услуб б. хосияти. – Тошкент: Турон замин зиё, 2017; Раҳманова Ф. Истиқлол даври ўзбек кинесачилигида услуб ва поэтик тил: Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. – Тошкент, 2018. Қуvonов З. Абдуқодир

Rus olimi N.A.Sokolov "Uslub qonuniyati" kitobida uslubni murakkab sistema sifatida ta'kidlaydi va uslubni shakllantiruvchi hamda uni namoyon qiluvchi jihatlarni tasniflaydi va bu jihatlarni sifatida uslub omillari, uslubning unsurlari, tashuvchilari, uslubning badiiy qonuniyat ekanligi va uslubga ijtimoiy hodisa sifatida qarash lozimligini keltirib o'tadi²³.

Ma'lumki, tanqid o'ziga xos adabiyotshunoslik sohasi hisoblanib, u estetik onga asoslanadi hamda ilm-fan va badiiy san'atning kesishgan nuqtasida vujudga kelgan. Badiiy tafakkurning mazkur shaklida san'atkor har bir ifoda qilayotgan fikrning qaysi asosga tayanganligi, ilmiy isbotlanishi, xulosalar chiqarilishi jihatdan fan sohasiga tegishli bo'lsa, qabul qilingan badiiy matnning san'atkor mulkiga aylanishi, badiiy tafakkur imkoniyatlari doirasida qaytadan bunyod bo'lishi yangi yaratilgan dunyoga kelishi sanaladi. Chin san'at asari hech vaqt bir-birini takror qilmaydi. Bu asarlarning har biri o'ziga xos. Biror badiiy asar yoki nazariy masala xususida bir necha munaqqid ishlashi, tadqiqot o'tkazishi mumkin, ammo ularning yozganlari bir-biridan qaysidir tomonlari bilan farqlanadi. Bu farqlanish, avvalambor, ularning uslubida ko'zga tashlanadi.

Munaqqid va adabiyotshunos olim uslubini ko'rsatuvchi omillar haqida so'z borganda mahorat masalasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Chunki har bir munaqqidning tanqidchilik mahorati, avvalo, badiiy adabiyotning, adabiy tanqidchilikning o'ziga xos xususiyatlari, ushbu sohalariga oid nazariy bilimlarni qay darajada egallashiga bog'liq. Shu bilan birgalikda adabiy tanqidchi tanqidchilik sohasini gumanitar soha deb bilganidagina, unga gumanizm pozitsiyasidan turib yondashgandagina u o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishadi, adabiyotshunoslik va badiiy adabiyotni rivojlantira oladi. Adabiyotshunos Hotam Umurov "Tahlil san'ati" kitobida "Asar haqidagi mulohazalari keng kitobxonlar ommasiga ta'sir o'tkazar ekan, munaqqid asarni baholashda qiziquvchan oddiy o'quvchi bilan adabiyotshunos olim nigohini birlashtira olishi, taassurotlari va xulosalarini ifodalashda esa o'tkir tilli olim va qalami o'tkir ijodkor mahoratini omuxta qila olishi kerak. "Buning uchun tanqidchi hayotni, adabiyotni, falsafa va mantiqni, psixologiya va pedagogikani chuqur bilishi lozim"²⁴. Bularning barchasi munaqqidda uch xususiyat namoyon bo'lishi lozimligini ko'rsatadi:

- asar, yozuvchi yoki butun adabiy hodisaga munosabatini o'quvchiga yuqtira bilishi lozim;
- o'z fikrlarini tushunarli, obrazli til bilan original formada yetkazib berishi lozim;
- adabiy ijod sohasidagi va hayotdagi eng muhim muammolar nuqtayi nazaridan talqin yurg'izishi lozim"²⁵ deb yozadi. Chindan ham, munaqqidga qo'yilgan talablarning eng muhimlaridan biri bu hozirjavoblikdir. Ya'ni tanqidchi yuksak nazariy bilimlarni egallagan bo'lish bilan bir qatorda, adabiy jarayon bilan ham doimiy ravishda tanish bo'lishi lozim. U e'lon qilingan ishlarni yetuk bilimlar bilan tahlil qila olsagina, tanqid o'zining "yo'l ko'rsatuvchilik" funksiyasini bajargan bo'ladi.

Adabiyotshunos uslubini namoyon etuvchi unsurlardan yana biri bu olim tilidir. Adabiyotshunos olimning uslubi, eng avvalo, uning tilida namoyon bo'ladi. Tilshunos olim Vossler o'zining "Tilshunoslikda pozitivizm va idealizm" asarida olim tilining uslubdagi o'rni haqida gapirar ekan, "Uslub - bu tilning individual ishlatilishi"²⁶ degan fikrni beradi.

Dilmurod Qurunov maqolalarini kuzatar ekanmiz, olim tilida so'roq gaplardan, ko'p holatlarda ritorik so'roq gaplardan istifoda etishiga duch kelamiz. Olim maqola yozishga kirishar ekan, avvalo, o'zi bilan kengashib olgandek taassurot yuzaga keladi. Yozilajak maqolada

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2011. — Б.20.
2. Н.Гартман. Эстетика, М., Изд-во иностранной литературе, 1958, С.167.

nimalarni ifodalamoqchi bo'lganini izohlash barobarida, maqola yozishga turtki bergan sabablarni ham keltirib o'tadi. Misol uchun "Inson yo'li" maqolasi boshlanishida "Turmushdagi o'zgarishlar insonni o'zgartiradimi yo insonning o'zgarishi turish-turmushimizni?"²⁷ degan falsafiy savolni o'rta tashlashdan boshlaydi. Fikrni davom ettirarkan, "Sezib turib, savol bamisoli "tovuq oldin paydo bo'lganmi yo tuxum?" qabilida qo'yildi. Ya'ni, bir-biriga mutlaq zid javob berilgan taqdirda ham har ikki tomon o'zicha haq bo'lib chiqaveradi" singari jumlaning keltirish orqali bu masala yuzasidan olimning bir qarorga kelib bo'lganligi, o'z fikrini ifodalashga taraddudlanayotganligini sezish mumkin. Bu kabi holatlar olimning qator maqolalarida ko'zga tashlanadi. "Shoir-da, ozroq mubolag'a qilmasa bo'lmaydi, dersi?!" Yo'q, uning "Ilk avval ko'zimni ishq bilan ochdim" deyishi mubolag'a emas. Zero, tanglayi millat dardi bilan ko'tarilgan, Taraqqiy va Istiqloq ishqiy vujudiga sut bilan kirgan yurak qoniga aylangan uning. Mubolag'aning daf'iga mubolag'a keltiryapti, demang, asli o'zi shunday..." ("Ilk avval ko'zimni ishq bilan ochdim" maqolasi), "Yuqoridagi she'riy parchada birgina poetik obraz - o'sha "yam-yashil chigirtka"ga yuklanayotgan ma'no zalvorini chamalab ko'rdingizmi? Chamalay olgan bo'lsangiz, adolat haqqi shuni uddalagan shoirga ham, ochib ko'rsatolgan munaqqidga ham tahsin aytmoq lozim bo'ladi" ("Chaqmoqni tushuntirish zahmati" maqolasidan) shular jumlasidandir. Olim tili haqida gapirganda, D.Qurunov maqolalaridagi gapni uzoqdan boshlash, hikoya va aforizmlardan foydalanish holatlariga alohida to'xtalish zarur. Chunki bu kabi rivoyatlar va turg'un birikmalardan foydalanish olim ijodida salmoqli o'rin tutadi. Masalan, "Ota-bobolarimizdan meros bir hikmat bor: "Ilm istasang oqillar suhbatiga quloq tut..." ("Fikrning doyasi" maqolasidan), "Ezopda bir masal bor: "Zevs ho'kizni yaratdi, Prometey - odamni, Afina - yuni. Uchalovi kimning ijodi mukammalroq ekanligi masalasida bahslashib qolishdi-da, hakamlikka Momni taklif qilishdi. Ularning ijodini ko'rib, Momning g'ayirliki keldi va dedi: "Zevsning xatosi shuki, ho'kizning ko'zlari shoxida emas - nimani va qayeriga suzayotganini bilolmaydi; Prometeyning xatosi shuki, odamning yuragi tashida emas, ichida ekan - uning yaxshi yo yomonligini birdan bilib bo'lmaydi; Afina yuni g'ildirakli qilmapti - yomon qo'shni to'g'ri kelib qolsa qochib ketib bo'lmaydi". Momning g'ayirlik qilayotganini sezgan Zevsning qahri keldi va uni Olimpdan haydab soldi" ("Adabiy jarayonda Mom sindromi" maqolasidan) singari o'rinlarda mazkur holatga guvoh bo'lishimiz mumkin. Bu ham olim uslubiga xos xususiyatlardan biri bo'lib, fikrni asoslash davomida olim tili va mahorat masalalari birgalikda namoyon bo'ladi. Ya'ni munaqqid yozayotgan maqolasiga tayyor matnni olib kirar ekan, bundan faqatgina fikrni dalillash uchun foydalanmaydi, balki olimning bu usuli matnni yanada "o'qishli" chiqishini ta'minlaydi.

Xulosa. Dilmurod Qurunov ijodida ilmiy va badiiy tafakkurning qorishilgini, ayrim maqolalarda sof ilmiy tildan foydalanilgan bo'lsa, ayrimlarida badiiy tilning jozibasini ko'rish mumkin. D.Qurunov asarlari tili haqida professor Qozoqboy Yo'ldoshev "Uyg'unlik" maqolasida shunday deydi: "U eng murakkab ilmiy tushuncha va muammolar mohiyatini teran anglab yetgani uchun ham ular haqida juda tushunarli yo'sinda fikr yuritadi. Ilmiy ifodadagi tushunarsizlik bilishdagi chalalikning tashqi ko'rinishidir. Olim eng chigal adabiy qonuniyatlarni anglatishda ham andijonliklar nutqida ko'p uchraydigan "juday-la", "hech yo'q", "bo'libam" so'z birikmalarini qo'llaydiki, bu hol uning qarashlariga alohida samimiyat bag'ishlaydi"²⁸. Mana shu nuqtayi nazardan qarasa, D.Qurunovning til mahoratini uning uslubini belgilovchi eng asosiy komponentlardan biri sifatida ta'kidlash o'rinlidir.

3. Ян Парандовский. Сўз кимёси - Тошкент: Янги аср авлоди, 2022. — Б.329.
4. М. Верли. Общее литературоведение, М., Изд-во иностранной литературы, 1957. — С.85.
5. Boltaboyev H. Nasr va uslub. — Toshkent: Fan, 1992. — Б.59.

Хайитметовнинг адабиётшunoslik фаолияти. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) ... дисс. – Самарканд, 2020. – 169 б., Қодинова.Н. "Илмий - адабий тафаккур ва услуб муаммолари (Иброҳим Ҳаққул ижоди мисолида)". Филология фанлари бўйича фалсафа доктори PhD диссертатсияси. -Бухоро: 2021. – 150 б. Қурбонова О. "Иброҳим Ғофуровнинг мунаққидлик фаолияти" Филология фанлари бўйича фалсафа доктори PhD диссертатсияси. -Бухоро: 2022. – 150 б. Қодинова Р. Адабий-эстетик қарашлар ва бадият биографияси (Нўмон Раҳимжонов ижоди мисолида). Филология фанлари бўйича фалсафа доктори PhD диссертатсияси. -Бухоро: 2022. – 158 б. М.А.Таниязова. XX асрнинг 20-30 йиллари адабиётшunosлигида мумтоз адабиётнинг ўрганилиши (Олим

Шарафиддинов ижоди мисолида). Филология фанлари бўйича фалсафа доктори PhD диссертатсияси. -Тошкент: 2023. – 158 б.

²³ Соколов А.Н. Теория стиля. – Москва: Искусство, 1968. – 221 с.

²⁴ Умуров Х. Тahlil санъати. – Тошкент: FACH, 1978. – Б.18.

²⁵ Умуров Х. Тahlil санъати. – Тошкент: F.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. 1978. – Б.72.

²⁶ Соколов А.Н. Теория стиля. – Москва: Искусство, 1968. – 14 с.

²⁷ Куронов Д. Талқин имкониятлари – Тошкент: Турон замин зиё, 2015. – 58 б.

²⁸ Yo'ldoshev Q. Uyg'unlik.-Hurriyat. 2020-yil 4-noyabr.

6. Соколов А.Н. Теория стиля. – Москва: Искусство, 1968. – С.4.
7. Виноградов В. Проблема авторства и теория стилей М., Гослитиздат, 1961, – С.7.
8. Фитрат А. Адабиёт қоидалари: Адабиёт муаллимлари ҳам адабиёт ҳаваслилари учун / Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Болтабоев Ҳ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – Б.10.
9. Kobilova, Z. (2022). Image of a Drinker and a Hermit in the Amir Al-Ghazali. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(4), 173-176.
10. Qodirov, A. (2024). USLUB ADABIYOTSHUNOSLIKNING MUHIM KATEGORIYASI SIFATIDA. *University Research Base*, 857-860.